JAS DÁWIRLERI PSIXOLOGIYASÍ: SHAXS RAWAJLANIWINIŃ TIYKARǴI BASQISHLARI

Djoldasova Aydana
Innovatsion texnologiyalar universiteti.
Pedagogika hám psixologiya kafedrasi assistent oqitiwshisi.
https://doi.org/10.5281/zenodo.18092888

Annotaciya. *Usı ilimiy tezis jas dáwirleri psixologiyasınıń teoriyalıq tiykarların jarıtıwǵa baǵıshlanǵan bolıp, insan psixikalıq rawajlanıwınıń tiykarǵı basqıshları hám olardıń ózine tán psixologiyalıq ózgeshelikleri analiz etiledi. Hárbir jas dáwirinde shaxs rawajlanıwına tásir etiwshi biologiyalıq, sociallıq hám psixologiyalıq faktorlardıń óz ara baylanısı ashıp beriledi.*

Sonday-aq, jas dáwirlerine tán jetekshi iskerlik túrleri hám rawajlanıw krizisleri ilimiy kózqarastan tiykarlanadı.

Gilt sózler: *jas dáwirleri, psixikalıq rawajlanıw, shaxs qáliplesiwi, jetekshi iskerlik, rawajlanıw krizisleri.*

Annotation. *This scientific thesis is devoted to the theoretical foundations of developmental psychology and examines the main stages of human psychological development and their specific characteristics. The interaction of biological, social, and psychological factors influencing personality development at each age stage is analyzed. Particular attention is paid to leading activities and developmental crises characteristic of different age periods.*

Key words: *developmental psychology, age periods, psychological development, personality formation, leading activity.*

Аннотация. *Данная научная тезисная работа посвящена теоретическим основам возрастной психологии и анализу основных этапов психического развития человека.*

Рассматривается взаимосвязь биологических, социальных и психологических факторов, влияющих на формирование личности на разных возрастных этапах. Особое внимание уделяется ведущей деятельности и возрастным кризисам развития.

Ключевые слова*: возрастная психология, возрастные периоды, психическое развитие, формирование личности, ведущая деятельность.*

Jas dáwirleri psixologiyası psixologiya pániniń áhmiyetli tarawlarınan biri bolıp, insan psixikasınıń tuwılıwdan ómiriniń aqırına shekem bolǵan dáwirdegi rawajlanıw nızamlıqların úyrenedi. Insan ómiri dawamında psixikalıq rawajlanıw úzliksiz process bolsa da, ol belgili bir jas basqıshlarına bólinedi hám hár bir basqısh ózine tán psixologiyalıq ózgeshelikler menen xarakterlenedi[1].

Erte balalıq dáwirinde seziw, qabıllaw hám sóylewdiń qáliplesiwi jetekshi áhmiyetke iye.

Bul basqıshta balanıń qorshaǵan ortalıq penen óz ara qatnası tiykarınan emocional baylanıs arqalı kórinedi. Mektepke shekemgi jasta bolsa oyın jetekshi iskerlik túri sıpatında balanıń oylawı, sociallıq múnásibetleri hám oylaw processleriniń rawajlanıwına xızmet etedi[2].

Kishi mektep jasında oqiw iskerligi jetekshi bolip, biliw procesleri - diqqat, yad, pikirlew hám sóylew jedel rawajlanadi. Óspirimlik dáwiri bolsa psixologiyalıq jaqtan quramalı bolıp, jeke "Men" koncepciyasınıń qáliplesiwi, ǵárezsizlikke umtılıw hám emocional turaqsızlıq penen xarakterlenedi. Bul dáwirde rawajlanıw krizisleri tez-tez ushırasadı[3].

Jetilisiw dáwirinde shaxs sociallıq rollerdi tolıq iyeleydi, kásiplik xizmet hám shańaraqlıq qatnasıqlar oraylıq orındı iyeleydi. Qarılıq dáwirinde bolsa turmıs tájiriybesi, yeslew hám emocional turaqlılıq áhmiyetke iye bolıp, psixologiyalıq beyimlesiw máseleleri áhmiyetli boladı [4].

Juwmaqlap aytqanda, jas dáwirleri psixologiyası shaxs rawajlanıwın túsiniwde áhmiyetli teoriyalıq hám ámeliy áhmiyetke iye bolıp, tálim-tárbiya procesin nátiyjeli shólkemlestiriwde tiykar bolıp xızmet etedi. Jas dáwirleri psixologiyası psixologiya pániniń ǵárezsiz hám áhmiyetli tarawlarınan biri bolıp, insan psixikasınıń ontogenez procesinde, yaǵnıy tuwılıwdan baslap ómiriniń aqırǵı basqıshına shekemgi rawajlanıw nızamlıqların úyrenedi.

Bul baǵdar shaxstıń psixikalıq rawajlanıwında júz beretuǵın muǵdarlı hám sıpatlı ózgerislerdi, jasqa tán psixologiyalıq ózgesheliklerdi hám de rawajlanıwǵa tásir yetiwshi faktorlardı ilimiy tiykarda analizleydi. Insan rawajlanıwı úzliksiz process bolsa da, ol belgili bir jas dáwirlerine bólinedi hám hárbir dáwir ózine tán jetekshi iskerlik, psixikalıq procesler hám de rawajlanıw krizisleri menen xarakterlenedi. Erte balalıq dáwirinde psixikalıq rawajlanıw tiykarınan biologiyalıq jetilisiw hám sırtqı ortalıq tásiri arqalı qáliplesedi.

Bul dáwirde seziw hám seziw procesleri jetekshi orındı iyelep, balanıń qorshaǵan ortalıqtı biliwi tikkeley seziw tájiriybesi arqalı ámelge asırıladi. Sóylewdiń qáliplesiwi bolsa balada pikirlew hám qatnas procesleriniń rawajlanıwı ushin tiykar bolip xizmet etedi. Úlkenler menen emocional baylanıs balanıń psixologiyalıq qáwipsizligin hám isenim sezimin támiyinleydi.

Mektepke shekemgi jasta oyın iskerligi jetekshi iskerlik sipatında kórinedi. Oyın procesinde bala sociallıq rollerdi iyeleydi, qıyalıy pikirlew, dóretiwshilik hám sociallıq qatnasıqlar rawajlanadı. Áyne usi dáwirde ádep-ikramlılıq túsinikler, dáslepki sociallıq normalar hám ózin tutıw qaǵıydaları qáliplese baslaydı.

Mektepke shekemgi jas shaxs rawajlanıwınıń tiykarı esaplanıp, keyingi bilimlendiriw iskerligine tayarlıq wazıypasın atqaradı. Kishi mektep jasında bilim alıw iskerligi jetekshi áhmiyetke iye. Bul basqıshta biliw procesleri - diqqattiń turaqlılasıwı, yadtıń sanalı rawajlanıwı, logikalıq pikirlewdiń qáliplesiwi hám sóylewdiń jetilisiwi baqlanadi.

Oqiw iskerligi arqalı bala óz is-háreketlerin basqariwdi, maqset qoyiwdi hám nátiyjeni bahalawdi úyrenedi. Bul dáwirde muǵallim shaxsınıń psixologiyalıq tásiri júdá áhmiyetli esaplanadı. Óspirimlik dáwiri psixologiyalıq jaqtan eń quramalı hám qarama-qarsılıqlı dáwirlerden biri bolıp, shaxstıń "Men" koncepciyası qáliplesiwi menen xarakterlenedi.

Bul dáwirde ǵárezsizlikke umtılıw, úlkenler menen qarama-qarsılıq, emocional turaqsızlıq hám ózin-ózi ańlaw procesleri kúsheyedi. Fizikalıq jetilisiw menen psixikalıq rawajlanıw arasındaǵı sáykes kelmewshilik túrli krizisli jaǵdaylardı keltirip shıǵarıwı múmkin. Óspirimlik dáwirinde sociallıq ortalıq, teńlesler toparı hám shańaraqlıq múnásibetler shaxs rawajlanıwında sheshiwshi rol oynaydı.

Jetilisiw dáwirinde shaxs jámiyette tolıq sociallıq subyekt sipatında qáliplesedi. Kásiplik jumıs, shańaraqlıq qatnasıqlar hám sociallıq juwapkershilik usı dáwirdiń tiykarǵı mazmunın quraydı. Insan óz bilim, kónlikpe hám tájiriybelerin jámiyet mápleri jolında kórsetedi.

Psixologiyalıq turaqlılıq, ózin-ózi ańlaw hám ómirlik maqsetlerdiń anıqlıǵı jetiklik dáwiriniń áhmiyetli kórsetkishlerinen esaplanadı.

Qartayǵan dáwirde psixikalıq rawajlanıw procesi jańa basqıshqa ótedi. Fizikalıq imkaniyatlardıń sheklengenligine qaramastan, turmıslıq tájiriybe, danalıq hám emocionallıq turaqlılıq úlken áhmietke ie.

Bul dáwirde psixologiyalıq beyimlesiw, sociallıq aktivlikti saqlap qalıw hám ómir mazmunın ańlaw máseleleri áhmiyetli esaplanadı [7].

Juwmaqlap aytqanda, jas dáwirleri psixologiyası shaxs rawajlanıwınıń nızamlıqların tereń túsiniw imkanın beredi. Bul pán tálim-tárbiya procesin nátiyjeli shólkemlestiriw, psixologiyalıq járdem kórsetiw hám shaxstıń jetilisiwin qollap-quwatlawda áhmiyetli teoriyalıq hám ámeliy áhmiyetke iye.

Paydalanilgan ádebiyatlar

1. Umumiy psixologiya va yosh davrlari psixologiyasi bo‘yicha o‘quv qo‘llanmalar.
2. Bolalar psixologiyasi va rivojlanish nazariyalari asoslari.
3. O‘smirlik davri psixologiyasi bo‘yicha ilmiy tadqiqotlar.
4. Yetuklik va keksalik davrlarida psixik rivojlanish masalalari.